

XV-XVI ASRLARDA DASHTI QIPCHOQDA KECHGAN ETNIK JARAYONLARNING MARKAZIY OSIYO XALQLARI ETNIK SHAKLLANISHIDA TUTGAN O'RNI

I.U.Turdiyev¹ 1. Samarqand davlat universiteti, Samarqand, O'zbekiston

Annotatsiya: XV-XVI asrlarda Dashti Qipchoqda kechgan etnik jarayonlarning Markaziy Osiyo xalqlari etnik shakllanishida tutgan o'rnining ayrim jihatlari bilan tanishib chiqish shuni ko'rsatdiki, bu davr mintaq va unga yaqin qo'shni hududlarning bir qator xalqlari – o'zbeklar, qozoqlar, qoraqalpoqlar, no'g'oylar, boshqirdlarning etnik shakllanishida o'ziga xos o'rin egalladi.

Kalit so'zlar: *Dashti Qipchoq, Oltoy, O'rta Osiyo, Ko'k O'rda, Barlos, Arlot, Mo'g'ul (mo'g'ul), Karluk, Turkman, Yettisuv, Volga va Ural.*

Аннотация: Короче говоря, знакомство с некоторыми аспектами этнических процессов, происходивших в Дашти Кипчаке в XV - XVI веках в этническом формировании народов Средней Азии, показало, что в этот период ряд народов региона и соседних областей - Узбеки, казахи заняли особое место в этническом формировании каракалпаков, ногоев и башкир.

Ключевые слова: *Дашти Кипчак, Алтай, Средняя Азия, Синяя Орда, Барлос, Арлот, Могол (Монгольский), Карлук, Туркмен, Еттисув, Волга и Урал.*

Abstract: In short, getting acquainted with some aspects of the ethnic processes that took place in Dashti Kipchak in the 15th - 16th centuries in the ethnic formation of the peoples of Central Asia showed that during this period, a number of peoples of the region and neighboring areas - Uzbeks, Kazakhs, took a special place in the ethnic formation of Karakalpaks, Nogoys, and Bashkirs.

Keywords: *Dashti Kipchak, Altai, Central Asia, Blue Horde, Barlos, Arlot, Mogul (Mongolian), Qarluq, Turkmen, Yettisuv, Volga and Ural.*

Turdiyev I.U.
SamDU 2-
bosqich tayanch
doktoranti,
Samarqand,
O'zbekiston
ilyosturdiyev@qmail.com

Kirish

Dunyo xalqlari orasida globallashuv jarayonlari tobora kuchayib borayotgan va turli madaniyatlarning o'zaro qorishuvi jadallashayotgan bugungi kunda milliy qadriyatlarni saqlab qolish, ajdodlardan meros moddiy va ma'naviy an'analarni kelgusi yosh avlodga yetkazib berish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Bu masala o'zbek xalqi uchun ham xos bo'lib, bir tomondan dunyo hamjamiyati bilan integratsiyalashish, ikkinchi tomondan esa o'z milliy madaniyatini avaylab-asrash diqqatga sazovordir.

Adabiyotlar tahlili

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda olib borilgan bir qator izlanishlarda ham bu mavzu birmuncha o'z ifodasini topgan bo'lib, B.To'ychiboyev, A.Ashirov, B.Axmedov, M.Pardayev, M.Abuseyitova, G'.Boboyorov va boshqalarning ilmiy ishlari ham metodologik, ham ilmiy va amaliy jihatdan tanlab olinayotgan tadqiqot uchun qo'llanma vazifasini bajaradi. Garchi ushbu tadqiqotlarning ko'pchiligi o'rganilishi ko'zda tutilayotgan mavzuga to'g'ridan-to'g'ri tegishli bo'lmasa-da, regionlarni o'zaro taqqoslashda asqotadi deb o'ylaymiz.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolaga ma'lumotlar to'plashda asosan dala kuzatuv va taqqoslash metodlaridan keng foydalanildi. Bunda Jizzax vohasida hozirda yashayotgan bir qancha urug'larni joylashuvi, madaniyati o'rganilgan holda ilmiy asarlardagi ma'lumotlar bilan qiyosiy taqqoslangan.

Tahlillar va natijalar

Yevrosiyo kengliklarida, ya'ni Sharqiy Yevropadan Oltoy hududlarigacha bo'lgan keng tekisliklar XV-XVI asrlarda kechgan siyosiy va etnomadaniy jarayonlar bugungi Markaziy Osiyo xalqlari tarixida o'ziga xos o'rin tutadi. Bu davrda geografik jihatdan Dashti Qipchoq, siyosiy jihatdan esa Oltin O'rda yoki Jo'chi ulusi deb nomlangan Yevrosiyo dashtlarida ko'proq turk va turklashgan mo'g'ul elatlari siyosat sahnasida faol bo'lib, asosan, bitta til – turkiy tilning qipchoq lahjasi, din – islom, turmush tarzi – ko'chmanchi chorvador va hokozo tomonlardan umumiylikka ega edilar. Aynan shu davrlarda turkiy, mo'g'ul, tatar kabi etnosiyosiy atamalar qatoriga “o'zbek” yoki bugungi kundagi atalishi “ko'chmanchi o'zbek” degan atama kirib keladi.

Ma'lumki, “ko'chmanchi o'zbek” atamasi ostida dastlab shayboniylar bilan Amudaryo – Sirdaryo oralig'iga kirib kelgan ko'chmanchi turkiy aholi tushunilsa-da, o'zbek xalqi deganda asosan bugungi O'zbekiston va unga qo'shni hududlarda qadimdan yashab kelgan o'troq va ko'chmanchi turkiylar tushuniladi. Mintaqadagi o'troq turkiylar bilan ko'chmanchi o'zbeklarning o'zaro birikuvi natijasida keyinchalik yagona o'zbek xalqi tashkil topgan bo'lib, shayboniylar davri o'zbek xalqi etnik shakllanishining so'nggi bosqichlaridan biri bo'ldi.

Markaziy Osiyo xalqlari tarixi bilan shug'ullangan tadqiqotchilar orasida “92 bovli o'zbek urug'i” iborasi, umuman olganda, yaqin o'tmishda o'zbeklarning 92 ta uruqqa bo'linish an'anasi bo'lgani [1] va bu borada birmuncha yakdil fikrga kelinganiga qaramay, keyingi yillarda ayrim izlanuvchilar farqli qarashlarni o'rta tashlayotganliklari ko'zga tashlanadi. Ayniqsa, qozog'istonlik tarixchilar orasida masalaga yondashilganda biryoqlamaliklarga yo'l qo'yilayotganiga duch kelish mumkin. Qozoq tarixchilari orasida bu masalada 2-3 xil yondashuv mavjud bo'lib, ayrim qozoq olimlari, ayniqsa, XX asrning 90-yillaridan oldingi tadqiqotlarda “92 o'zbek urug'i” deganda ko'proq dashti qipchoqlik ko'chmanchi o'zbeklar haqida so'z borishi [2], ular siyosiy uyushuv, etnik, til va madaniyati bilan qozoq, qoraqalpoq, no'g'oylar bilan yaqin o'xshashlikka ega bo'lganliklariga e'tibor qaratgan bo'lsalar [3], keyingi yillarda, xususan, mustaqillik yillarining ilk o'n yilliklarida olib borilgan izlanishlarda ko'proq biryoqlamalikka yo'l qo'yilganini aytib o'tish kerak. Jumladan, qozoqlarning etnik shakllanishi, qozoq xonliklarining paydo bo'lishi, qozoqlar xalqining urug'-qabilaviy tarkibi masalasiga e'tibor qaratgan bir qator qozog'istonlik tadqiqotchilarning “92 bovli o'zbek urug'i” iborasining o'rniga “92 bovli qipchoq urug'i”[4], “92 bovli elatiya” degan iboralarni nisbatan ko'proq qo'llayotganliklari diqqatni tortadi.

Qozoq olimlarining bunday yondashuvlarining negizida bir qator omillar yotib, ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

1) Agar bu iborani yozma manbalarda uchraganidek “92 bovli o'zbek urug'i” deb ishlatsalar guyo bu ibora qozoqlarga ham aloqadorligini birmuncha yo'qotadi;

2) Ayrim qozoq olimlari “92 bovli qipchoq urug'i” iborasini ishlatish orqali aslida bu tarixiy tushuncha qozoqlarga ko'proq aloqador ekaniga urg'u bermoqchi bo'ladi.

3) Qozoq olimlarining sezilarli bir qismi qipchoqlarga xos tarixiy merosni ko'proq qozoqlarga tegishli deb qarashga intiladilar[5]. Ayniqsa, tarixiy Dashti Qipchoq, aniqroq aytganda, bugungi Yevrosiyo kengliklarida tarix sahnasiga chiqib tushgan o'nlab turkiy sulolalarning, xususan, Oltin O'rda va uning izdoshlari bo'lmish bir qator siyosiy uyushmalar (Oq O'rda, Ko'k O'rda va b.) tarixini qozoqlarning ajdodlari bilan bog'lashga urinish kayfiyati kuchli. Shunday maqsadni o'zlariga vazifa qilib olgan ayrim qozoq tadqiqotchilari “92 bovli o'zbek” degan iborani ishlatishdan qochib, uning o'rniga “92 bovli qipchoq” iborasini qo'llaydilar va shu yo'sinda Dashti Qipchoq merosining o'zbeklarga ham tegishli ekanini xaspo'shlashga tirishadilar.

Aslida, Dashti Qipchoq tarixiga tegishli o'rta asr yozma manbalari, xususan, fors va turkiy tilli tarixiy asarlar, rus yilnomalari va boshqa tillardagi tarixiy asarlardagi ma'lumotlarga asoslanilsa, ushbu hudud tarixi va merosi birgina qozoqlarga emas,

ko'chmanchi o'zbeklar, qoraqalpoqlar, no'g'oylar, boshqirdlar va tatarlarga ham birday tegishli ekani ma'lum bo'ladi[6]. Buni yozma manbalarda tilga olingan Dashti qipchoqlik yuzlab etnonimlarning ushbu xalqlar tarkibida deyarli birday uchrashi, ayrim o'rinlardagina qaysidir etnonimlarning o'zbeklarda, no'g'oylarda va qoraqalpolarda birmuncha ko'proq uchrashi, qaysidir etnonimlarning esa qozoq yoki boshqirdlarda nisbatan ko'proq saqlangani tasdiqlab turibdi. Masalan, "92 bo'vli o'zbek urug'i" ro'yxatida o'rin olgan *qirq, yuz, ming, mang'it, kenagas* etnonimlari o'zbek, qoraqalpoq, no'g'oy va boshqirdlarda uchrab, qozoq urug'lari orasida bunday etnonimlar qayd etilmagan[7]. Bunday misollarda yana bir nechasinini keltirib o'tish mumkin. Holbuki, ushbu urug'lar turkiy xalqlardan yana bir nechasinining tarkibida uchrab, ular nafaqat Dashti Qipchoqda, balki Markaziy Osiyo, Oltoy va Janubiy Sibirdagi siyosiy va etnik jarayonlarda faol qatnashganliklari bilinadi.

"92 bo'vli o'zbek urug'i" iborasini to'g'ridan-to'g'ri "92 bo'vli qipchoq urug'i" deyishga yo'l qo'ymaydigan yana bir qator omillar bor. Birinchidan, ushbu ro'yxatda faqat Dashti qipchoqlik urug'lar emas, *barlos, arlot, mo'g'al* (mo'g'ul), *qarluq, turkman, "turk"* kabi bir qator turkiy urug'lar ham o'rin olgan[8]. Qizig'i shundaki, ushbu etnonimlarning deyarli barchasi qozoq urug'lari ro'yxatlarida tilga olinmagan. Ya'ni bunday etnonimlar uchala qozoq juzi tarkibida ham uchramaydi. Bizningcha, buning negizida qozoqlar alohida etnik guruh bo'lib shakllanayotgan pallalarda yoki 3 ta juzga bo'linish jarayonlarida [9], ya'ni XV asrning ikkinchi yarmidan boshlab to XVII asrlargacha bo'lgan davr oralig'ida Dashti qipchoqlik bir qator urug'larning ushbu jarayonlardan birmuncha chetda qolganliklari omili yotadi. Ma'lumki, qozoqlarning asosini tashkil etadigan turkiy yoki turk-mo'g'ul urug'larining katta qismi va uning atroflarida, xususan, Balxash ko'li tevaraklari, Chu, Talas va Ili daryolari oralig'ida yashagan va Uli-juz (Katta-juz) qozoqlari sifatida bilinadigan urug'lar bo'lgan: ayniqsa, *dug'lat, uysin* (uyshun), *qangli* urug'lari. Ushbu hududlar Dashti Qipchoqning kunchiqar tomonlarida – Jo'chi ulusi (Oltin O'rda)ning sharqida, Chig'atoy ulusining shimoli-sharqiy qismlarida joylashgan bo'lib, o'rta asrlar "Mo'g'uliston" deb yuritilgan va haqiqiy mo'g'ul yurti – O'rxun, Tola va Selenga daryolari qirg'oqlari, Gobi cho'li va Ordos o'lkasi (bugungi XXRdagi Ichki Mo'g'uliston avtonom rayoni)dan farq qilgan. Uli-juz qozoqlarining tarkibida turkiy elementlar bilan birga mo'g'ul va turklashgan mo'g'ul urug'lari birmuncha ko'pchilikni tashkil etgan bo'lib, ular Sharqiy Chig'atoy ulusining tayanch urug'lari – *dug'lat, uysin* (uyshun), *jaloyir* va *hokazo* kabi turk-mo'g'ul urug'larini o'z ichiga olgan.

Qozoqlarning O'rta va Kichik-juz (Kishi-juz)lari esa o'z etnik tarkibiga ko'ra Uli-juz urug'laridan birmuncha farqlanib, ular orasida qipchoq elementlari nisbatan yuqori bo'lgan. Ayniqsa, O'rta-juz tarkibidagi yetakchi urug'lardan bo'lmish *arg'in, qipchoq, nayman, qo'ng'iro't* kabi urug'larning sezilarli bir qismi qadimgi turk urug'lari bo'lib, ularning deyarli barchasi Dashti Qipchoqdagi ko'chmanchi o'zbek, qoraqalpoq, no'g'oy, boshqird kabi turkiy elatlarning etnik shakllanishida faol ishtirok etgan urug'lar sifatida bilinadi. To'g'ri, qo'ng'iro't va naymanlarning Markaziy Osiyoga kirib kelishi Chingiziylar davrida – XIII asrning ilk choragida yuz bergan, biroq ular bu yerga kelishlari chog'idayoq turkiy tomonlari ustun elatlar sifatida bilingan. Qo'ng'iro't va naymanlarning bir qismi Amudaryo – Sirdaryo oralig'ida, bir qismi esa Volga – Uralbo'ylarida joylashib, ushbu hududlardagi siyosiy va etnik jarayonlarda faol qatnashgan urug'lar sifatida yozma manbalarda tilga olingan. Ma'lumki, O'rta-juz qozoqlari ko'proq bugungi Qozog'istonning markaziy va shimoliy hududlarida, Oltoy (Sharqiy Qozog'iston) va G'arbiy Sibirda, shuningdek, sezilarli bir qismi, ayniqsa, qozoqlarning qo'ng'iro't urug'i vakillari Sirdaryoning o'rta havzalarida, Chimkent va Turkiston shaharlari atroflarida yashaganlar. Qiziqarlisi, son jihatdan anchagina salmoqqa ega bo'lgan qozoq qo'ng'iro'tlari o'z tarmoq urug'lariga ko'ra o'zbek va qoraqalpoq qo'ng'iro'tlari anchagina

farq qilgan. O'zbek va qoraqalpoqlar tarkibidagi qo'ng'irotlar ham son jihatdan ancha katta salmoqni tashkil etib, ularning ichki urug'lari orasida bir xil nomdagi o'nlab etnonimlar borligi ko'zga tashlanadi. Muhimi shundaki, O'rta-juz qozoqlarining yirik urug'lari bo'lmish arg'inlar qoraqalpoqlar tarkibida uchramasa-da, o'zbek va no'g'oylar orasida anchagina salmoqqa ega, biroq so'nggi o'rta asrlarda o'zbeklar orasidagi arg'inlar birmuncha kam sonni tashkil eta boshlagan. Qozoqlar ichida birmuncha miqdorni tashkil etgan "qipchoq"lar esa o'zbek, no'g'oy va qoraqalpoqlar orasida birmuncha ko'p salmoqqa ega urug' sifatida bilingan.

Kichik-juz qozoqlari esa Uli-juz va O'rta-juz qozoqlaridan birmuncha farq qilib, ular asosan so'nggi o'rta asrlarda Volga – Uralbo'yi va Orolbo'yi oralig'ida yuz bergan etnik jarayonlar mahsuli sifatida Dashti Qipchoqning sharqiy emas, markaziy va birmuncha janubiy hududlarida yashaydigan turkiy urug'lar negizida shakllanganlar. O'z etnik tarkibiga ko'ra ko'proq no'g'oylarga yaqin bo'lgan ushbu juz vakillari alimuli: *shekti, sho'mekey, to'rtqara*, jetiru (yetti-urug'): *jag'albayli, tleu, tabin, tama, ramadan*; bayuli (boy-o'g'li): *aday, bersh, taz (toz), alshin* (olchin) va b. kabi urug'larga bo'lingan. O'z navbatida ular ham Uli-juz va O'rta-juz qozoq urug'lari kabi o'nlab katta-kichik tarmoq urug'lardan iborat bo'lgan. Qizig'i shundaki, O'rta-juzda bo'lgani kabi Kichik-juz qozoqlari ichki urug'larining ko'pchiligi o'zbek, no'g'oy, qoraqalpoq va boshqirdlarda ham uchraydi. Masalan, "92 bo'vli o'zbek urug'i" tarkibida *ramadan, tama, tabin, tilav* etnonimlari uchraganidek [10], ulardan bir qanchasi qoraqalpoqlar orasida ham birmuncha keng tarqalgan. Shu o'rinda aytib o'tish kerak, bunday urug' nomlari no'g'oylar tarkibida unchalik katta salmoqqa ega emas, ayrimlari esa umuman no'g'oy urug'i sifatida uchramaydi. Bu esa ularga ko'proq Kishi-juz qozoqlari etnik shakllanishining keyingi bosqichlari Orol dengizi qirg'oqlari – Quyi Sirdaryodagi etnik jarayonlar bilan bog'lash kerak, degan qarashga undaydi.

Shu o'rinda aytib o'tish kerak, Dashti Qipchoqda ham qadimda, ham o'rta asrlarda yuz bergan tarixiy voqeliklar o'zbek xalqi tarixi uchun ham muhimligini tushunib yetish vaqti keldi. Shunga qaramay, ayrim o'zbek olimlari orasida tariximizning bu bo'lagiga birmuncha "o'gay ko'z" bilan qarashlari, o'zbek xalqi etnik shakllanishida g'uyoki Dashti Qipchoqning unchalik o'rni yo'qligi, o'zbeklar xalq sifatida shakllanar ekan asosan Amudaryo – Sirdaryo oralig'idagi o'rtoq vohalardagi tarixiy voqeliklar asosiy rol o'ynaganiga urg'u berib kelganliklari va hali ham shunday yondashuv birmuncha ustun bo'lib turganiga ko'zimiz tushadi. Ayniqsa, bunday yondashuv Shayboniylar sulolasi (1500-1601) va uning doirasida kechgan etnik jarayonlarni baholashda yaqqol ko'rinadi. Ayrim o'zbek tarixchilari "o'sha davrda Dashti Qipchoqdan bor-yo'g'i 30 ming qo'shin kirib kelgan, ular bu paytda Amudaryo – Sirdaryo oralig'i aholisining etnik tarkibiga katta ta'sir ko'rsata olmaganlar" deb yozma manbalarda keltirilgan tarixiy haqiqatga ko'z yumadilar. Holbuki, "92 bo'vli o'zbek urug'i" ro'yxatidagi o'zbek urug'larining ko'pchiligini Dashti qipchoqlik urug'lar tashkil etishi, ayniqsa, ularga boshchilik qilgan *mang'it, kenagas, chuyut, qirq, yuz, ming, saroy, qipchoq, do'rman, qo'ng'iroq, qushchi, olchin* va hokazo urug'larning [11] har biri bir necha ming nafar askarga ega bo'lganidan kelib chiqilsa, Dashti qipchoqlik urug'larning Amudaryo – Sirdaryo oralig'i va unga qo'shni hududlarga kelib joylashishlari va yuzlab aholi maskanlari – qishloqlarga asos solishlari o'z-o'zidan bo'lmagani anglashiladi.

Qolaversa, shayboniylar oz sonli qo'shin bilan kirib kelganda edi, o'z davrining yirik saltanati bo'lmish temuriylar davlati bunchalik qisqa muddatda tarix sahnasidan tushib ketmagan bo'lar edi. Bundan tashqari, o'sha kezlarda Markaziy Osiyoning shimoliy qismida – qozoq dashtlarida tashkil topgan Qozoq xonligini Turkiston va Toshkent shaharlari atroflarida to'xtata olgan Shayboniylar oz sonli qo'shi bilan bu ishni eplay olmagan bo'lardi. Shayboniylarning ko'p sonli qo'shini va kuch-qudratiga to'g'ridan-to'g'ri guvoh bo'lgan Zahiriddin Muhammad Bobur o'z asari "Boburnoma"da qozoq

xoni Qosimxon qo'shinining soni haqida quyidagicha ma'lumot beradi: *"Deydilarki, qozoq xon va sultonlarining orasida hech kim bu ulusni Qosimxonchalik zabt qilgan emas. Lashkari uch yuz mingga yaqin hisoblanardi"*[12]. Bobur keltirgan bu raqam – 300 minglik qo'shin birmuncha mubolag'ali bo'lishi mumkin. Bu yerda "300 ming" deganda qozoq xoni qo'l ostidagi askarlarning o'zi emas, balki oila a'zolari ham qo'shib tushunilgan bo'lishi mumkin. Ma'lumki, ko'chmanchilarda oila a'zolarining ko'pchiligi askar sifatida tushunilib, oilaning qolgan a'zolari ham qo'shin bilan birga ko'chib yurganliklari yoki harbiy yurishlar paytida ularga hamroh bo'lganliklari hisobga olinsa, Qosimxon qo'shinining salmog'i ancha katta bo'lgani anglashiladi. Qolaversa, Bobur *"Bu ulusni hech kim Qosimxonchalik zabt qilgan emas"* deb yozar ekan, Dashti Qipchoqda juda katta miqdorda qo'shin to'plangani haqidagi ma'lumotlar birmuncha haqiqatga yaqin bo'lib chiqadi. Ana shunday harbiy kuchga ega Qosimxonga qarshi Shayboniylarning qarshi tura olishi uchun ularda ham son jihatdan ancha ko'pchilikni tashkil etgan askarlar mavjud bo'lgan, deya olamiz. Bu esa "Amudaryo – Sirdaryo oralig'iga ko'chib kelgan ko'chmanchi o'zbeklar son jihatdan kamchilikni tashkil etgan va ular mintaqa aholisi tarkibiga yetarlicha ta'sir ko'rsatgan" degan mazmundagi qarashlarning biryoqlamali ekanini ko'rsatadi.

Xulosa

XV-XVI asrlarda Dashti Qipchoqda kechgan etnik jarayonlarning Markaziy Osiyo xalqlari etnik shakllanishida tutgan o'rnining ayrim jihatlarini bilan tanishib chiqish shuni ko'rsatdiki, bu davr mintaqa va unga yaqin qo'shni hududlarning bir qator xalqlari – o'zbeklar, qozoqlar, qoraqalpoqlar, no'g'oylar, boshqirdlarning etnik shakllanishida o'ziga xos o'rin egalladi. Bundan oldingi jarayonlarda bu hududda asosan o'g'uz va qipchoqlarning mavqei yuqori bo'lib, etnik jarayonlar ushbu elatlar doirasida yuz bergan bo'lsa, bu davrga kelib esa o'nlab, hatto yuzlab turk va turklashgan mo'g'ul urug'lari siyosat sahnasiga chiqdi. Ular orasida bir necha bor birikish va parchalanish jarayonlari natijasida yangi-yangi siyosiy ittifoqlar paydo bo'ldi. Bu esa mintaqa xalqlari orasida o'zaro yaqin urf-odatlar, o'xshash etnonimlar, umuman olganda, umumiy etnomadaniyat shakllanishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахмедов Б.А. Историко-географическая литература Средней Азии XVI-XVIII вв.: письменные памятники. – Ташкент: Фан, 1985. – С. 130-131.
2. Абусейтова М.Х. История Казахстана и Центральной Азии: учеб. пособие / М.Х.Абусейтова и др. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001. – С. 201.
3. Алпысбес М. Шежире казахов: источнике и традиции. – Астана, 2013. – С. 104, 193, 199.
4. Трепавлов В.В. История Ногайской Орды. – М.: Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 2002. – С. 472-496.
5. Жданко Т.Ж. Очерки исторической этнографии каракалпаков. – М.-Л.: АН СССР, 1950. – С. 161-168; Керейтов Р.Х. Ногайцы. Особенности этнической истории и бытовой культуры. Ставрополь: Сервисшкола, 2009. – С. 34-123.
6. Муканов М. С. Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза. – Алма-Ата: Наука КазССР, 1974. – С. 281.
7. Султанов Т.И. Опыт анализа традиционных списков 92 «племен иланий». – С. 165-176.

8. Керейтов Р.Х. Ногайцы. Особенности этнической истории и бытовой культуры. – С. 34-123.
9. Исхаков Д.М. Тюрко-татарские государства XV-XVI вв. – Казань: Институт истории им. Ш.Марджани АН РТ, 2004. – С. 16.
10. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент: “O‘qituvchi” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. – Б. 35.